



DİYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL  
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

ENSTİTUYA DİYARBEKİRÊ BO  
LÊKOLÎNÊN SİYASÎ Û CIVAKÎ

DİYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL  
AND SOCIAL RESEARCH

## ÜLKELERİN DİL PLANLAMASI VE POLİTİKALARI: EĞİTİMDE ÇOKDİLLİLİK

# 4

ÖNCE ANADİLİ BROŞÜRLERİ DİZİSİ





Kurt İsmail Paşa  
2. Sokak  
Güneş Plaza No:18  
21100 Yenişehir  
Diyarbakır  
Türkiye  
T: +90 412 228 14 42  
F: +90 412 224 14 42  
www.disa.org.tr  
info@disa.org.tr

**DİYARBAKIR SİYASAL VE SOSYAL  
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**ENSTİTUYA DIYARBEKİRÊ BO  
LÊKOLİNÊN SİYASÎ Û CIVAKÎ**

**DİYARBAKIR INSTITUTE FOR POLITICAL  
AND SOCIAL RESEARCH**

**ÖNCE ANADİLİ  
DİSA YAYINLARI**

ISBN: 978-605-5458-06-5

Önce Anadili broşür dizisi Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsünün (DİSA) yürüttüğü Eğitimde Anadili ve Çiftdilcilik ile ilgili Farkındalığı Artırma projesinin bir parçasıdır ve toplam altı sayıdan oluşmaktadır. Broşürlerde, eğitim ve anadili arasındaki ilişki, toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasında anadili temelli eğitimin rolü, anadilinin sosyal, kültürel ve siyasal hayattaki yeri gibi konularda yararlı bilgiler sunulmaktadır. Broşürler [www.disa.org.tr](http://www.disa.org.tr) internet adresinden de edinilebilir.

Broşür dizimizin dördüncüsü olan bu sayıda yer alan yazılar, Mine Derince tarafından çeşitli akademik çalışmalardan derlenerek hazırlanmıştır. Kürtçe'ye çeviriler Osman Mehmed tarafından yapılmış, Türkçe dil düzeltmelerinde Beril Eyüboğlu'nun önemli katkıları olmuştur. Sayfa ve kapak düzenlemeleri için Emre Senan'a teşekkürlerimizi sunarız. Fotoğraflar için Veysel Aydeniz'e teşekkür ederiz.

Önce Anadili broşürünü edinmek için <http://www.disa.org.tr/onceanadili4.pdf> adresini ziyaret ediniz veya aşağıdaki iletişim bilgileri aracılığıyla bizimle iletişime geçiniz.

Basım yeri: Ege Basım Matbaa ve Reklam Sanatları

**Copyright © Mayıs 2012**

Önce Anadili broşürü Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsünün (DİSA) Hollanda Büyükelçliği Matra fonu tarafından desteklenen Eğitimde Anadili ve Çiftdilcilik ile ilgili Farkındalığı Artırma Projesinin bir adımı olarak M. Şerif Derince yönetiminde hazırlanmaktadır. Broşürlerde yayınlanan görüşler DİSA veya Hollanda Büyükelçliği'nin görüşleriyle birebir örtüşmeyebilir. Açık bir şekilde kaynak gösterilmesi durumunda kopyalanması ve dağıtılmasında bir kısıtlama yoktur.



Kingdom of the Netherlands

katkılarıyla

**ÜLKELERİN DİL PLANLAMASI  
VE POLİTİKALARI:  
EĞİTİMDE ÇOKDİLLİLİK**



## Dil Planlaması ve Eğitimde Çokdillilik

**Dil planlaması sadece birtakım resmi kararlar, uluslararası konferans önerileri, sınav istatistikleri veya bazı dil projelerinin sonuçlarından ibaret değildir; bu alanda aynı zamanda ciddi bir iktidar mücadelesi de söz konusudur. Dolayısıyla, bir dilin öğretimi veya bir dilde eğitim, hangi şekilde olursa olsun, iktidar hesapları ve yönetim anlayışı düşünülmeden yeterince anlaşılabilir. Bu yüzden, okullarda hangi dillerin ne şekilde yer aldığı kadar, hangi dillerin nasıl dışlandığı da son derece ciddi iktidar hesapları ile belirlenmektedir. Dil planlaması ile ilgili farklı tanımlara bakmak, bu konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir.**

Bir tanıma göre, dil planlaması, dillerle veya dil-içi farklılıkların kullanımı ile ilgili problemlerin çözülmesi için kurumsal yapılar yoluyla yapılan açık ve sistematik müdahalelerdir<sup>1</sup>. Bir başka tanıma göre, dil planlaması, birey veya grupların bir veya birden çok dili öğrenme veya öğrenmemesi ile ilgili tutum ve davranışlarını açık bir şekilde etkileme çabasıdır<sup>2</sup>. Diğer bir grup akademisyen de, dil planlamasını dil ve toplum hakkında üretilen, içinde çeşitli ideolojik varsayımlar barındıran bir söylem olarak tanımlamaktadır<sup>3</sup>.

Tüm bu farklı tanımlardan anlaşılacağı gibi dil planlaması, her an iktidar ve siyasetin müdahaleleri ile iç içedir. Üstelik pek çok ülke birden çok dili barındıran topraklar üzerinde olduğu için, dil planlaması her ülkenin önemli açık veya gizli gündemlerinden birisidir. Ancak farklı siyasal sistemlerde bu konu farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Bu konularda çalışmalar yapmış olan Ruiz'e<sup>4</sup> göre dil planlaması ile ilgili temel olarak üç yaklaşım mevcuttur: dile bir problem olarak yaklaşanlar, hak olarak yaklaşanlar veya kaynak olarak yaklaşanlar.

Birinci yaklaşım, daha çok ulus-devlet kurma sürecinde ortaya çıkmakta, belli bir ülkenin dilsel olarak homojenleştirilmesini hedeflemektedir. Bu ülkelerde özellikle “teklik” vurgusu ön plana çıkmaktadır. Toplumdilbilimci Bamgbose<sup>5</sup>, dilsel farklılıklar açısından dünyanın en zengin kıtası olan Afrika’daki birçok ülkenin ulus-devletler şeklinde kurulması sürecinde bu türden bir “teklik” vurgusu hakkında şu önemli tespitlerde bulunmaktadır:

*Afrika’da, bizler “tek” kavramını fazlasıyla saplantı haline getirmiş durumdayız. Buna göre ülkelerin yalnızca “tek dil” üzerinden yönetilmesi yetmez, aynı zamanda “tek parti” sistemini de benimsemeleri gerekir. Bu yanlış inanca göre, çoketnili, çokdilli ve çokkültürlü olan bu ülkelerde, ancak tek dil ve tek parti sayesinde, sosyokültürel kaynaşma, siyasal birlik ve bütünlük sağlanabilir.*

Benzer şekilde, Türkiye’de de cumhuriyetin kuruluşundan beri “teklik” vurgusu birçok açıdan fazlasıyla ön plana çıkmış, tam bir saplantı haline gelmiştir. Öyle ki kamu kuruluşlarında, Kürdistan coğrafyasındaki birçok dağa, taşta “tek dil, tek bayrak, tek vatan” sloganları yazılmış, devlet politikaları her fırsatta “tek dil” vurgusu yapmıştır. Bu tür politikaların takip edildiği yerlerde, egemen dil dışındaki dillerin kullanılmaya devam etmesi bütünleşmeyi ve uyuşmayı engelleyeceği, aksine düşmanlaşma ve çatışmaları beraberinde getireceği varsayımı hâkimdir. Dolayısıyla, farklı dillerin “sorun” yaratmaması için ortadan kaldırılması hedeflenir. Oysa sayısız dünya örneği ve Türkiye’deki son yüzyıllık çatışmalar, bu varsayımın temelsiz olduğunu, aksine bu tür politika ve dil planlamalarının bizzat kendilerinin çatışmaya yol açtığını göstermektedir.

İkinci tür yaklaşımda ise, devlet yetkilileri dilleri yasaklamaz, tam aksine yasalarla güvence altına alır. Bu tür dil planlamalarının olduğu ülkelerde, farklı adilleri olan gruplar kendi adilleri ile eğitim alma, kamu kuruluşlarında ve her türlü kamusal alanda kendi dillerini kullanabilme hakkına sahiptir. Ancak bu ülkelerde, söz konusu hakların tanınmış olması illa da halkların bu haklardan eşit bir şekilde faydalanabildiği anlamına gelmez. Örneğin Hindistan anayasası, Hindistan’da kullanılan tüm dilleri yasalarla tanımakta, bu dillerde eğitim ve kamu hizmetlerinin sunulmasını teşvik etmektedir. Ancak gerçekte bu yasalardan sadece görece daha fazla ekonomik, demografik ve siyasal güce sahip diller faydalanabilmekte, birçok dilin görünmezliği sürmektedir.

Üçüncü tür dil planlaması ise, dillerin sadece yasal güvenceye alınmakla kalmadığı, aynı zamanda etkin bir şekilde her türlü alanda desteklendiği ve kullanımlarının özendirildiği ülkelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu türden dil politikalarının izlendiği ülke veya bölgelere Etiyopya, Papua Yeni Gine, Finlandiya, Bolivya, Kürdistan Özerk Bölgesi, Bask Ülkesi gibi yerler örnek olarak verilebilir. Bu ülkelerde, tüm dilsel gruplar hem adillerinde eğitim görme hakkına sahiptirler, hem de bu haklardan yararlanabilmek için söz konusu yerlerin hükümetleri gerekli tedbirleri almaktadır. Örneğin Kürdistan Özerk Bölgesi’nde çoğunluğu oluşturan Kürtler dışında, Türkmenler, Araplar ve Süryaniler kendi adillerinde eğitim alabilmekte, televizyon ve radyo kanalları açabilmekte ve bunlardan faydalanırken hükümet bütçesinden yararlanabilmektedir.

Dünyanın birçok ülkesinde bu üç yaklaşımın örnekleri mevcuttur. Ancak bu yaklaşımlar söz konusu ülkelerde bir kere başladığında her zaman aynı şekilde devam etmemiştir. Zira dil planlaması ile ilgili belli bir yaklaşım sergileyen birçok ülke, çeşitli mücadeleler, dönüşümler, değişimler sonrasında dil politikalarıyla ilgili yeni yaklaşımlar geliştirmek zorunda kalmışlardır. Örneğin yukarıda bahsedilen Afrika ülkelerinin birçoğu daha önceleri takip ettikleri tek dilli yaklaşımı zamanla terk etmiş, yerine ikinci veya üçüncü türden dil planlaması yaklaşımlarını benimsemişlerdir. Bu tür değişikliklerin tersine örnekler de yaşanmıştır. Örneğin Sovyetler Birliği döneminde, Bolşevik Devrimi’nin ilk dönemlerinde ve Çin Kültür Devrimi yapıldıktan sonraki yıllarda<sup>6</sup>, bu ülkelerdeki her türlü dilin buldukları bölgelerde resmi ve gündelik ilişkilerde etkin bir şekilde kullanılması teşvik edilmiş, dil kürsüleri kurulmuş, yazılı dili oluşturulmamış diller için akademiler kurularak bu dillerin eğitimde kullanılması sağlanmıştır. Burada amaç, çokdilli ve çokkültürlü coğrafyada çokluğun



teşvik edilmesi ile siyasal bütünlük ve komünist ideallere varılacağı varsayımıydı. Ancak daha sonraki yıllarda, gerek komünist rejimlerin son dönemlerinde gerekse bu rejimlerin terk edilip kapitalist sisteme entegre olma çabaları sırasında, başlangıçta uygulanan çoğulcu dil politikaları terk edilmiş, yerine baskıcı politikalar benimsenmeye başlanmıştır.

Görüldüğü üzere, dil planlaması insanların gündelik hayatlarını yakından etkileyen çok önemli bir konudur ve farklı ülkelerde çok çeşitli uygulamalar mevcuttur. Buradan hareketle, bu broşürde farklı ülke bağlamlarında dil planlaması ve eğitimde çokdilliliğin kullanılması ile ilgili çeşitli örnekler daha yakından bakılmaktadır. Bu broşürde ele alınan ülkeler, daha çok yukarıda bahsedilen ikinci ve üçüncü tür dil planlaması yaklaşımlarına örnek olarak verilebilir. Umudumuz Türkiye’de de benzer yaklaşımların takip edilmeye başlanması ve cumhuriyet tarihi boyunca süregelen baskıcı, tekçi dil politikalarından vazgeçilmesi.

Broşürdeki ilk yazımızda resmi olarak çiftdilliliğin, eğitimde ise çokdilliliğin kabul edildiği Belçika örneği ele alınmaktadır. Yazı, çokdillilik ile ilgili tutum ve yaklaşımların Belçika özelindeki değişimlerine değinmekte, bireysel ve toplumsal çokdillilik politikalarını tartışmaya açmaktadır. İkinci yazımız ise İsrail’de dil politikaları ve çokdillilik eğitimi konusuna yer vermektedir. Bu yazıda İsrail’in merkezi ve tekçi bir dil politikası takip etmediği, başta Arapça olmak üzere ülkede yaşayan yerli ve göçmen grupların eğitimlerinde ana dillerinin eğitim dili olarak kullanılmakta olduğu veya bu dillerin ders olarak öğretildiği ele alınmaktadır.

Diğer bir yazı Norveç, İsveç, Finlandiya ve Rusya sınırları içinde kalan Sámiler’in üç İskandinav ülkesindeki dilsel durumları hakkındadır. Bu yazıda, söz konusu ülkelerin geçmişte ve günümüzde Sâmi dilleri konusunda farklı politikalar takip ettikleri görülmekte, ancak yine de birçok dilsel azınlık gruba göre Sámiler’in önemli dilsel ve eğitimsel olanaktan faydalanabildikleri işlenmektedir.

Broşürdeki son yazı ise Sovyetlerin dağılmasından sonra kurulan çeşitli Doğu Avrupa, Transkafkasya ve Orta Asya ülkelerinde uygulanan dil planlamalarına ayrılmıştır. Yazı, farklı ülkelerde farklı politikaların takip edildiğini, genel yönelim olarak da ülkelerin resmi dillerinin ve güçlü bölgesel dillerin gündelik yaşamda ve kamusal alanlarda etkin bir şekilde kullanılabildiğini, ancak daha az prestijli azınlık dillerini konuşan grupların ise ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

## Şerif Derince

*Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü*

1 Christian, D. (1988). *Language planning: the view from linguistics*. İçinde Newmeyer, F. (Ed.), *The Cambridge Survey IV: Language: The Socio-Cultural Context*. s. 193–209.

2 Cooper, R.L. (1989). *Language Planning and social change*. Cambridge: Cambridge University Press.

3 Blommaert, J. (1996) *Language Planning as a Discourse on Language and Society: The Linguistic Ideology of a Scholarly Tradition*. *Language Problems and Language Planning*, 20/3: 199-222.

4 Ruiz, R. (1984). *Orientations in Language Planning*. İçinde Baker, C. (1993). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* (1. Baskı). Clevedon: Multilingual Matters.

5 Bamgbose, A. (1994). *Pride and Prejudice in multilingualism*. İçinde Fardon, R. & Furniss, G. (Ed.). *African Languages, Development and the State*. Londra: Routledge. s. 33-43.

6 Bu konuda daha geniş bilgi için Dil Yarası çalışmamızın ilgili bölümüne bakılabilir. Bakınız, Coşkun, V., Derince, Ş. M., ve Uçarlar, N. (2010). *Dil Yarası: Türkiye’de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerinin Deneyimleri*.

*Diyarbakır: DİSA Yayınları. s.112-116.*

## Belçika'da Dil Eğitimi

**Belçika, ülkenin anayasasına göre üç dilli bir ülkedir. Anayasada belirtilen diller Flamanca, Fransızca ve Almanca'dır. Bir başka deyişle, ülke göçmenler dışında Almanca, Fransızca ve Flamanca konuşan üç halktan oluşur. Ülke, coğrafi olarak Valonya, Flamanca Bölgesi ve Brüksel Başkent Bölgesi olmak üzere üç bölgeden oluşmaktadır. Valonya'da Fransızca, Flamanca Bölgesi'nde Flamanca ağırlıklı olarak konuşulmaktadır. Bu bölgelerde, coğrafi sınırlar, dillerin konuşulma yerlerine göre belirlenmiştir, yani Fransızca ve Flamanca bu bölgelerdeki yegâne resmi dillerdir. Ancak Başkent Bölgesi'nde hem Flamanca hem de Fransızca yaygın şekilde konuşulmaktadır. Bu bölgede hem toplumsal hem de bireysel çokdillilik söz konusudur. Toplumsal çokdillilik, bir toplumda iki ya da daha fazla dilin resmi olarak kabul edilmesi ve toplum tarafından yaygın bir şekilde iki veya daha fazla dilin kullanılması olarak tanımlanır. Buna karşılık bireysel çokdillilik, bireylerin çokdilli olduğu, ancak bölgenin resmi olarak tek dilli kabul edildiği durumları açıklar. Belçika'da tıpkı Avrupa'nın birçok bölgesinde olduğu gibi hem toplumsal hem de bireysel çokdillilikte bir artış gözlemlenmektedir. Aşağıdaki yazı Belçika örneğinde çokdilliliği ele almaktadır.**

### Belçika'da Çokdilliliğin Tarihsel Süreci

Flamanca Bölgesi'nde çokdillilik, ortaçağ'dan itibaren yaygın bir durum olmuştur. Ancak 17. yüzyılda, 14. Louis döneminden itibaren, Fransızca yayılmaya başlamış, 19. ve 20. yüzyıllarda dil kayıpları yaşanmış ve bölgede Fransızca tek baskın dil olmaya başlamıştır. Fransızlaştırma olarak açıklanabilecek bu süreç, 1960'ların sonlarında önlenmeye çalışılmış, bu dönemde çeşitli yasalar çıkarılarak toplumsal çokdilliliğin yerine bireysel çokdillilik desteklenmiştir.

Valon Bölgesi'nde dilsel tarih süreci ise oldukça farklıdır. Zira Valonca, Fransa'daki değişimleri uzaktan takip etmiş, değişimlerden çok etkilenmemiştir. Nitekim Fransa'daki birçok lehçe Fransız Devrimi'nden sonra kaybolup yerini standartlaştırılmış bir Fransızca'ya bırakırken, Valonca uzun süre standartlaşma süreçlerine girmemiş, dil-içi farklı ağzılar kullanımlarını sürdürmüştür.

### Toplumsal Çokdillilik ve Bireysel Çokdillilik

Birçok ülkede toplumsal çokdilliliğin yerini bireysel çokdilliliğe bırakmasında sosyal hareketliliğin ve siyasal dönüşümlerin önemli etkisi olmuştur. Belçika örneği de bunlardan biridir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Brüksel'de anadili Flamanca olan çocukların, çiftdilli eğitim alması öne sürülerek Fransızca ağırlıklı eğitim almaları sağlanmış ve daha önce Flamanca konuşulan bölgelerde giderek Fransızca yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak Flamanca bölgesinde ve Brüksel'deki Flamanca dilinin kullanımının azalmasına karşı



Flaman siyasal hareketi 19. ve 20. yüzyıllarda ciddi bir muhalefet örgütlemiş, bireysel çokdillilikle Fransızlaştırmayı bir tutmuş ve bu durumun Flamanca için bir tehdit oluşturduğunu savunmuştur. Bu nedenle Flaman bölgesindeki dil politikaları 1960'larda birçok dil yasasının çıkarılmasıyla çokdillilik konusunda halkın tutum ve algılarında günümüzde de devam eden değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuş, Fransızcanın Flaman bölgesinde resmi dil olmasının önüne geçilmiştir. Ancak bu durum bir tür bireysel çokdilliliğin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Öte yandan aynı dönemde yaşanan başka gelişmeler de Belçika'da bireysel çokdilliliğin yayılmasına yol açmıştır. 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bu değişimin temelinde iki sebep yatmaktadır. Bunların ilki şehirlere göç etmiş olan işçi ailelerin çocuklarının okula başlamasıdır. 1982'den itibaren Foyer adı verilen çiftdilli eğitim programları üzerinde durulmuş, bu programlar bireysel çokdilliliğin 1990'larda oldukça popüler olmasına yol açmıştır. İkinci sebep ise Avrupa'nın birleşmesi, yani Avrupa Birliği'nin kurulmasıdır. Bu durum dil öğrenimi ve öğretimine bir yön vermiştir. Avrupa'nın dil politikaları, anadili dışında en az iki yabancı dilin öğrenilmesini teşvik ederek bireysel çokdilliliği ön plana çıkarmıştır.

### Dil Planlaması

Belçika'daki dil politikaları, bireysel çokdilliliğin hızla gelişmesine uzun süre ayak uyduramamıştır. Zira Başkent Bölgesi dışındaki Flaman ve Valon Bölgelerinde, Flamanca/Fransızca çiftdilli okulların açılmasına yasalar uzun süre izin vermemiştir. Ancak 1998'den itibaren Valon Hükümeti bir kararname çıkararak, bazı şartlar altında kendi bölgelerinde ilkökul düzeyinde Flamanca dil derslerinin öğretilmesini kabul etmiştir. Bu dönemden itibaren Valonya'da Flamanca derslerinin okullarda verilmeye başlanması olumlu tepkiler toplamakta, şu an yaklaşık 20 okul Flamanca dil sınıfı açmış durumdadır. Ayrıca bu okullarda müfredatın %20'sinden %80'ine kadar değişen oranlarda ikinci dil öğrenilmesine yönelik uygulamalar izlenmektedir. Bunun dışında Brüksel'de, yani Başkent Bölgesinde, Foyer<sup>1</sup> okullarında İspanyolca, İtalyanca ve Türkçe gibi dillerde de çiftdilli eğitim yapılabilmektedir. Resmi olarak bu program Belçikalılar için geçerli değilken, göçle gelmemiş bazı Belçikalı ebeveynler de bu programdan faydalanmaktadır. Flaman Bölgesinde ise bu tip programlar henüz uygulanmamaktadır.

### Çokdilli Dil Öğretim Yöntemleri

Çokdilliliğe olan ilgi ve uzantısı olarak çokdilli eğitim, yani bütün öğrencilerin en azından iki veya daha fazla dil öğrenebildiği eğitim programları, çokdilli yöntemlerle ilgili tartışmalara ön ayak olmuştur. Valon Bölgesi'nde Kanada eğitim sisteminde kullanılan çokdillileştirme (immersion) yöntemi daha çok tercih edilirken, Avrupa'nın birçok ülkesinde olduğu gibi Belçika'nın çoğu bölgesinde CLIL<sup>2</sup> adı verilen müfredat konularının öğretilmek istenen dil yolu ile öğretilmesi yöntemi uygulanmaktadır. CLIL yöntemi, çokdillileştirme programlarına oranla daha fazla tercih edilmiş, bu da daha esnek bir program olmasına atfedilmiştir. CLIL programları, beş farklı boyuta odaklanarak, hedef dilin yanı sıra çevresel, kültürel, içerikle ve öğrenimle ilgili faktörleri de hesaba katarak dil öğrenilmesine daha bütünlüklü bir yaklaşım getirmiştir.

<sup>1</sup> Foyer, ilk olarak 1969 yılında Brüksel'de kurulmuş, etnik gruplar arası etkileşimlerin çokdillilik ve çokkültürlülük yoluyla yeniden düzenlenmesini hedefleyen kar amacı gütmeyen bir kuruluştur. Bu kuruluşun girişimleri sonucu Brüksel'de çeşitli çiftdilli okullar kurulmuş ve öğrencilerin Fransızca ve Flamanca öğrenebilecekleri okullar haline getirilmiştir.

<sup>2</sup> CLIL (Content and Language Integrated Learning) yöntemi, belli başlı müfredat derslerinin öğretilmesi hedeflenen bir dil aracılığı ile okutulması esasına dayanmakta olup, Türkiye'de bir zamanlar Anadolu liselerinde denenmiştir. Bu yöntem şu an Avrupa'nın birçok ülkesinde özellikle İngilizce dilinin öğretilmesinde kullanılmaktadır ve dil öğrenimi konusunda oldukça başarılı sonuçlar verdiği gözlemlenmektedir.





## İsrail'de Dil Politikaları ve Çokdilli Eğitim

Toplumdilbilimci Lambert'e<sup>1</sup> göre devletlerin dil politikaları üç gruba ayrılır: homojen kategori, ikili kategori ve mozaik kategori. Homojen kategoride bir bölge veya ülkedeki çoğunluğu oluşturan grup tek dil konuşurken, azınlık grup veya gruplar bir ya da birkaç dil kullanıyor olabilir. Örnek olarak Batı Avrupa'daki birçok ülke, ABD, Rusya ve Japonya verilebilir. İkili kategoride ise ülke iki ya da üç dilsel bölgeye veya gruba ayrılmıştır; Kanada, Belçika, Irak ve Singapur gibi. Mozaik ülkeler ise genelde beş ya da daha fazla dilsel grubun çoğunluğu oluşturduğu kategoridir. Örnek olarak da Nijerya, Etiyopya, Papua Yeni Gine ve Hindistan görülebilir. İsrail, bu dil politikaları sınıflandırmasında söz konusu kategorilerin tümüne girebilecek bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. İsrail homojen kategoride yer alır çünkü İbranice'nin tüm resmi kurumlarda kullanılması zorunluluğu vardır, ve sosyal hayatta da baskın dildir. İsrail aynı zamanda ikili kategoriye de örnek olarak verilebilir, zira ülkenin iki resmi dili vardır: İbranice ve Arapça. Son olarak da İsrail farklı ülkelerden birçok göçmeni barındıran, çeşitli nüfus gruplarının içinde yaşadığı bir ülkedir ve bu da İsrail'i mozaik kategori bağlamındaki dil politikalarını kapsamak durumunda bırakır.

İbranice resmi, kamusal ve özel alanda yaklaşık 5-6 milyon insanın konuştuğu egemen dildir. Resmi dil politikaları örtülü olarak İbranice'nin hegemonyasını, bir başka deyişle tekdilliliği desteklerken, bir yandan da Arapça konuşan nüfus İbranice-Arapça çiftilliliğe ihtiyaç duymaktadır. Bu İbranice-Arapça çiftilliliğin, İbranice tarafı ağır basmaktadır, ancak Arapça da sosyal, eğitimsel, yazınsal ve kültürel dil olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. İbranice iş sahasında (Filistin bölgesi dışında) ve idari işlerde iletişim aracı olmuştur. Kanunlar İbranicedir, mahkemeler İbranice olarak temsil edilir, davalarda ihtiyaç halinde çevirmen bulunur. Eğitimin baskın dili de yine İbranicedir, ancak Filistin bölgesinde eğitim dili Arapça'dır.

Tarihsel olarak bakmak gerekirse, bugün İsrail devleti olarak bilinen bölgede uzun süre merkezi bir dil politikasının yürürlükte olmadığını görürüz. Önceleri farklı gruplar için ayrı dil programları oluşturulmaktaydı; ne ülkenin bütünü ne de vatandaşların ihtiyaçları göz önüne alınmaktaydı. Başka bir deyişle dil politikaları gelişigüzel yapılmıyordu. İngiliz mandası döneminde Arap ve Yahudi toplulukları ayrı dil politikalarına maruz kalırken, bu gruplar kendi içlerinde özel-kamu, dini-laik olmak üzere çeşitli eğitim biçimleri üretmişti. Ancak manda yönetiminin son dönemlerinden itibaren Siyonist hareketin güçlenmesi ile devlet denetimi altında merkezi bir dil planlaması yapılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar ciddi siyasi krizlere yol açmış, en sonunda 1953 yılında, halen yürürlükte olan, Eğitim yasasının çıkmasıyla



sebepler olmuştur. Bu yasa temel olarak eşitlikçi ve evrensel bir yaklaşım sergilemeyi vaat etse de eski bölünmeleri ortadan kaldıramamış, bugün da halen eğitim temel olarak Yahudi ve Arap bölgeleri olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Ayrıca bu bölgelerin kendi içinde, dini ve laik eğitim programları ile özerk Durzi ve Kibutz<sup>2</sup> bölgeleri de mevcuttur. Ancak bu gruplar arasında eşitlikçi bir ilişki olduğundan söz edilemez. İsrail devleti kurulduğundan beri, Siyonist seçkinler, İbranice'nin ülkenin doğal dili olması gerektiğini, zira Musevilik inancının esas dili olduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle gerek Arapça, gerekse farklı Arap ülkelerinden İsrail'e göç eden Ortadoğulu Yahudilerin konuştuğu Ladino dilleri, uzun zaman boyunca marjinalleştirilmeye çalışılmıştır. Oysa hem İsrail devletinin kuruluş bildirgesinde, hem de İngilizlerin Filistin bölgesel yönetimi kanunu gereği devletin tüm resmi işlerinin İbranice, Arapça ve İngilizce olması kararlaştırılmıştır. Bu sözleşmelerin gerekleri tam olarak yerine getirilmese de Filistin bölgesinde Arapça temelli eğitim verilmiş, ikinci ve üçüncü dil olarak okullarda İbranice ve İngilizce'nin öğretilmesi de eğitim programlarına eklenmiştir. Ancak İsrail'de üniversite eğitimi sadece İbranice yapılmaktadır, dolayısıyla İbranice okur-yazarlık ve bu dilde yüksek dil becerilerine sahip olmak üniversite eğitimi almak isteyen tüm Filistinliler için zorunlu olmuştur.

Öte yandan son zamanlarda, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, İsrail'e yoğun göçler yaşanmış büyük bir Rus göçmen grubu ortaya çıkmıştır. Ayrıca çeşitli dönemlerde farklı nedenlerle Etiyopya, Macaristan, Polonya, İran ve Romanya'dan birçok aile İsrail'e göç etmiş, bu durum İsrail'i tam bir mozaik dil kategorisine sokmuştur. Tüm bu göç hareketleriyle birlikte, dünyadaki genel eğilimlerin de etkisiyle, ülkede 1990'lardan itibaren liberal politikalar sonucu bir çeşit çokkültürlülük kabul edilmiş, bu dillerin okullarda eğitim dili, dil dersi, seçmeli ders gibi öğretilmesi süreci başlamıştır. Üstelik Batı dünyası ve özellikle ABD ile ilişkilerin de etkisiyle ülkede İngilizce, her zamankinden çok daha fazla kullanılır hale gelmiştir.

### **Çokdilli Eğitim**

Yukarıda bahsedilen değişimlere paralel olarak 1993 yılında İsrail'de bir dil planlaması merkezi kurulmuş, okullarda dil eğitimi üzerine demografik ve politik konuları hesaba katan tutarlı eğitim politikaları geliştirme ihtiyacı ile 1996 yılında bir Eğitim Bakanlığı Genelgesi yayımlanmıştır. Bu genelge, ülkede konuşulan dillerin öğrenilmesi ve korunması ile ikinci ve yabancı dillerin öğretimi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu yeni politikaların sonucu olarak Arapça, İngilizce ve İbranice eğitimde kullanılan temel diller olmuştur.

İsrail'deki Arap okullarında Arapça eğitimin esas dilidir, ancak İbranice ikinci dil olarak, İngilizce de üçüncü dil olarak öğretilmektedir. Yahudi okullarında ise eğitim dili İbranice iken öğrenciler erken yaşlardan itibaren İngilizce öğrenmeye başlar ve İngilizce öğretimine büyük önem verilmektedir. Ayrıca Yahudi öğrencilerin % 50 kadarı üç yıl boyunca Arapça dersleri de almaktadır. Bu dillerin dışında Fransızca, Rusça ve Yidiş dilleri de okullarda öğretilmektedir. Müfredat ve ders malzemeleri bakımından birçok üniversitede bulunan ilgili bölümler sayesinde oturmuş bir sistem olduğu söylenebilir. Gerek müfredat gerekse de ders malzemeleri genelde eğitim politikalarındaki değişikliklere paralel olarak hızlıca değiştirilebilmektedir. Arapça, Fransızca, Rusça dilleri için yerel bilgi ve birikimlerden yola çıkılarak çeşitli malzemeler hazırlanmakta ve eğitimde kullanılmaktadırlar. Ayrıca okullarda bilgisayar destekli eğitimin de hızla geliştiği söylenebilir.

Öğrencilerin akademik bilgilerinin değerlendirilmesi ve yüksek öğretime geçiş için ise Bagrut denilen sınavlar yapılmaktadır. Bu sınavlarda öğrencilerin genel yetenek, cebir ve geometri yetenekleri ve İngilizce yeterliliği ölçülmektedir. Ancak bu sınavlar tek ölçüt değildir. Üniversiteler kendi özel sınavlarını geliştirebilmekte ve öğrenci kabul ederken bu sınavlara göre hareket edebilmektedir. Ayrıca öğrencilerin Arapça ve İbranice dil yeterlilikleri de yine bu dillerde yapılan sınavlarla ölçülmektedir.

Öğretmen yetiştirme açısından da iki farklı yol izlenmektedir. İlköğretim okullarında çalışacak öğretmen adayları, eğitimlerini esas olarak öğretmen yetiştirme okullarında alırken lise öğretmenleri de üniversitelerin eğitim fakültelerine giderek hazırlanmaktadır. Ayrıca Yahudilere Arapça öğretilmesi için Arapça öğretmeni yetiştirme programları düzenlenmektedir. Öte yandan ülkede ciddi bir İngilizce öğretmeni ihtiyacı vardır. Ülkede İngilizce'nin saygınlığına paralel olarak İngilizce öğretmeni yetiştirme ve farklı ülkelerden İngilizce öğretmeni ithali oldukça yaygındır. Benzer şekilde Rusça ve Fransızca gibi diller için de öğretmen yetiştirme bölümleri vardır ve bu bölümlerden çokça öğretmen adayı çıkmaktadır.

### **Öğretmenlerin Dillere Karşı Tutumları**

Öğretmenlerle yapılan araştırmalara göre, Arap öğretmenler İbranice bilmenin İsrail'de yaşamak için zorunlu olduğunu düşünmektedir. Ancak Yahudi öğretmenler, daha çok İngilizce bilmenin gerekliliği üzerine durmaktadır. Arapça öğretmenleri Arapça'nın resmi dil olarak kullanılmasını ve çiftdilli eğitimi desteklerken, Yahudi öğretmenler daha çok İbranice eğitimi desteklemektedir.

Yine de Arap öğretmenler ebeveynlerin dilinin korunması ve çocukların anadillerinin teşvikini Yahudi öğretmenlere göre daha fazla vurgulamaktadır. Ama bütün öğretmenler dil politikalarının eğitimle ve kültürle ilgili birçok beceriyi önemsemesi gerektiğinde hem fikirdir. Ayrıca dil edinimi kişinin anadilinin korunmasıyla (bu dil İbranice dışında bir dilse) mümkündür. Arap öğretmenler diğer dil edinimlerinden önce anadilinin güçlenmesi ve anadilinde eğitiminin önceliğini desteklemektedir. Dil meselesi onlar için, Yahudi öğretmenlerle kıyaslandığında, aynı zamanda kimlik meselesiyle özdeşir ve dillerin tarihi kültürel kimliğin var olmasıyla ve aktarılmasıyla eşdeğerdir.

Öte yandan, gerek Yahudi öğretmenler gerekse de Arap öğretmenler göçmen dillerinin korunmasının önemine işaret etmektedir.

<sup>1</sup> Lambert, R.D. (1995) *Language Policy: An Overview. International Symposium on Language Policy, 20 December, Bar-Ilan University, Israel.*  
<sup>2</sup> Bu bölgeler, daha çok üst orta sınıfa mensup, belli sosyal ve ekonomik geliri olan grupların yerleştiği yerlerdir.



## Sámi Dilleri ve İskandinav Ülkelerinde Sámi Dillerinde Eğitim

**Sámiler Norveç, İsveç, Finlandiya ve Rusya olmak üzere dört ülkenin sınırları içinde kalan yerli bir topluluktur. Sámi nüfusun toplam 100 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan yaklaşık 60.bini Norveç'te, 20 bini İsveç'te, 9 bini Finlandiya'da ve 2 bini Rusya sınırları içerisinde. Sámiler yoğunlukla bu ülkelerin kuzey kesimlerinde yaşamaktadır. Bu halk aynı dil ailesinden çeşitli dilleri konuşmakta ve kendilerine has kültürleriyle komşu halklardan ayrılmaktadır. Günümüzde üç İskandinav ülkesinde, on Sámi dilinden beşinde eğitim yapılmakta ve Sámi dilleri bazı okullarda öğretilmektedir. Sámi dillerinden biri olan Kildin Sámi ise Rusya'da ancak belli bir seviyeye kadar öğretilmektedir.**

Kısaca Sámi topluluklarının dilsel serüveninden bahsetmek gerekirse, 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın ortalarına kadar Sámiler bilinçli ve bazen ciddi şiddet içeren asimilasyon politikalarına maruz kaldılar. Sámi kültürü ve dilleri yüzyıllarca hor görülüp, ilkel olarak değerlendirilmiş, modern hayatta tutunamayacağı ve sonuçta yok olacağı düşünülmüştür. Bu tür yaklaşımlara rağmen, Sámi kültürü ve dilleri ayakta kalmıştır. Şimdilerde bir yandan kültür ve dil değişimi yaşanırken öte yandan da dili canlandırma ve koruma mücadelesi devam etmektedir. Okullar bu süreçte, Sámi dillerinin yeni kuşaklarca öğrenilmesi açısından verilen mücadelede büyük rol oynamaktadır.

Altmış yılı aşkın bir süre içinde Sámi toplumu ve kültürü büyük değişikliklere uğramıştır. Bu değişiklikler zihniyet, malzeme ve sosyal boyutlar çerçevesindedir. Değişiklikler aynı zamanda dillere atfedilen önemi de artırmış, Sámi toplumunun politik duruşunu güçlendirmiştir. Bu en başta Sámi dillerini, kültürünü ve geleneksel yaşam tarzını korumaya ve güçlendirmeye yaramış ve bunların yeni kuşaklara aktarımını sağlamıştır. Sámi topraklarının değişik devletler tarafından paylaşılmış olması yüzünden, Sámiler'in mücadelelerinde tek ve ortak bir strateji takip ettikleri söylenemez. Ancak dört farklı devletin politik, idari ve kültürel sistemlerine tabi olan Sámiler, kimi zaman örgütlü ortak dayanışma ve işbirliği stratejileriyle haklarını savunmaktalar.

Sámi bölgesinde uygulanan eğitim modellerinden ilköğretim, ortaöğretim, meslek eğitimi, kolejler ve üniversitelerde Sámi dilinin, tarihinin ve kültürel özelliklerinin yeni kuşaklara aktarımı hedeflenmiştir. Uzun yıllar Sámi bölgesinde, Sámi dillerinde eğitim yapılmazken, özellikle 1970'ten sonra Norveç, İsveç ve Finlandiya'da Sámilerin eğitiminde kendi anadilleri kullanılmaya başlanmıştır. Ancak daha önceki yıllarda da çeşitli gelgitler yaşanmıştır. Bu üç İskandinav ülkesinin Sámilerle ilgili dil politikalarını biraz daha ayrıntılı ele alalım.

## İsveç

İsveç'te Sámi eğitiminde üç farklı model uygulanmaktadır. Bunlardan ilki, kuzeydeki altı ufak özel Sámi okullarıdır. İkincisi, anadilinin ders olarak öğretildiği modeldir. Üçüncü model de Sámi dilinin, Sámi olmayan okullarda öğretilmesidir.

Rengeyiği yetiştiren Sámlerin bulunduğu bölgelerde bulunan özel Sámi okulları bütün Sámi çocuklarına açıktır. Eğitim yasasına göre, Sámi çocukları zorunlu eğitimlerini devlet okullarının bir parçası olan Sámi okullarında alabilir. Sámi okulları devlet tarafından yürütülmekte ve İsveç Sámi Meclisi tarafından görevlendirilmiş Sámi okul yönetimi aracılığıyla idare edilmektedir. Sámi okullarında eğitim dili Sámi dillerinde ve İsveççe yapılmaktadır. Müfredata göre ise, Sámi okullarına giden her öğrenci Sámi kültürel mirası hakkında bilgi sahibi olur ve Sámi dilinde konuşma, yazma ve okuma becerilerini geliştirir. Sámi okul yönetimi, Sámi okullarıyla bağlantılı olarak aynı zamanda altı yaş grubunun okul öncesi eğitiminden de sorumludur. Hatta günümüzde artık Sámi okullarına bağlı anaokullarında Sámi dilinde oyunlar ve etkinlikler yapılmaktadır. İsveç'teki Sámi okulları sadece % 5-10 Sámi çocuğuyla sınırlı kalmayıp sayıları artırılabilirse, gelecekte Sámler için büyük yarar sağlayabilir.

Anadili öğretiminin yapıldığı modelde ise, müfredat konuları başka bir dilde yapılırsa da Sámi dilleri zorunlu dil dersi olarak öğretilmektedir. 1976 yılına kadar bu eğitim modelinde kullanılan Sámi dilleri "ev dilleri" olarak adlandırılıyordu. Ancak bu modelde bazı sıkıntıların yaşandığı söylenebilir. Zira yasalara göre, bir öğrenci Sámi dilinde anadil dersi almak istiyorsa bu dilde belli bir yeterliliğinin olması gerekiyor. Yani kendi dilini konuşamayan Sámi çocuklarının bu dersi almaya hakkı yok. Yine yasalara göre, belediye Sámi dilinde eğitim verecek yeterlikte bir öğretmen varsa sınıf açabiliyor. Bu gibi şartlar yüzünden bu model öğrenci sayısının artmasına engel olmaktadır.

Üçüncü tür Sámi eğitime ise "bütünsel Sámi eğitimi" denilmektedir. Bunun nedeni Sámi dillerinin ve kültürünün, Sámi temelli olmayan ve esas olarak bulunduğu ülkedeki zorunlu eğitimin bir parçası olarak görülmesidir. Bu model, İsveç'te uygulanmakta, Sámi topluluklarının olduğu diğer devletlerde uygulanmamaktadır. Birçok öğrenci için bütünlük Sámi eğitimi, ilköğretime anadili dışında bir dilde başlayıp 7. sınıftan 9. sınıfa kadar eğitime Sámi okullarında devam etmek demektir. Ancak yine de bu öğrencilerin eğitimlerinin büyük bir kısmı İsveççe verilmektedir. Ayrıca Sámi okul yönetimi bütün öğrencilere maddi destek sağlamadığı için her öğrenci bütünlük Sámi eğitime katılmak istese de bundan faydalanamayabilmektedir.

İsveç'teki bu üç tür Sámi eğitim programından gerçekte Sámi öğrencilerin sadece %20 kadarı faydalanabilmektedir. Ne yazık ki Sámi eğitimi ile ilgili düzenlemeler 1970'li yıllardan beri pek değişmemiş ve öğrenci oranlarında da önemli bir fark olmamıştır. Ancak yine de Sámi dilinde yapılan eğitime talep 1990'lardan itibaren artış göstermiştir. Bu artışta etnik olarak Sámi olmasına rağmen İsveççe konuşan öğrencilere verilen dili canlandırma eğitimi teşvik edici olmuştur.



### **Norveç**

Norveç'in Sámi dilinde eğitim konusunda en demokratik yaklaşıma sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak bu duruma gelinceye kadar ağır baskıcı tarihi dönemlerden geçilmiştir. 19. yüzyılın ortalarında asimilasyonu hedefleyen bir eğitim politikası güden Norveç, bu tutumunu yüz yıl kadar sürdürmüştür. Sámi dilinin konuşulması ve Sámi dilinde şarkı söylemek yıllarca yasaklanmış ve Sámi çocuklar okullarda çeşitli ayrımcılıklara maruz kalmıştır. Ne var ki, özellikle 1970'li ve 80'li yıllarda Sámi bölgesindeki Alta Nehri üzerine kurulmak istenen hidro-elektrik santraline karşı örgütlü protesto eylemleri Sámiiler için yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Zira bu eylemler sayesinde Sámiiler hem nehrin üzerine kurulmaya çalışılan barajı engelleyebildi, hem de Norveç'teki öteki muhalif hareketlerle dayanışma örgütleyerek Sámi dilinde eğitim konusunda önemli kazanımlar elde edebildi. 1950'lerde başlayan Sámi muhalefeti bu olaylardan sağladığı güçle ve bugüne kadar devam eden uzlaşmalarla çeşitli politik, kültürel ve idari kazanımlar elde etti. Bunlardan en önemlileri, Sámi Üniversitesi, Sámi Araştırma Enstitüsü, Sámi Meclisleri ve Sámi Parlamenter Konseyi gibi kurumların kurulması ve bu kurumların Sámiilerin yararına çalışması oldu.

1960'larda başlayan "kapsamlı okul" dönemiyle birlikte Sámi dillerini, kültürünü ve Sámi dilinde eğitimi kapsayan çok sayıda reform yapıldı. Bu sebeple, Sámi dilinin eğitim ve politik konumu hızla gelişti. İsveç ve Finlandiya yasalarının aksine, Norveç, eğitim yasalarıyla Sámi dili için açık ve net haklar uygulanmaya başladı. Sámi eğitimi Norveç okullarının bulunduğu her yerde sağlandı. Son olarak 1998 yılında çıkarılan bir yasa ile on yıllık kesintisiz eğitim sistemi kabul edilmiş, okula başlama yaşı da altıya indirilmiştir (İsveç ve Finlandiya da kesintisiz eğitim sistemi dokuz yıldır ve eğitim yedi yaşında başlar). Bugünkü durumuyla Norveç'teki yasalar tüm Sámi öğrencilere zorunlu eğitimlerini anadillerinde alma hakkını sağlar. Yasaya göre, Sámi bölgesinde kesintisiz eğitim sürecinde tüm öğrenciler (Sámi olmayanlar da dâhil) Sámi dilinde öğrenim görebilir ve müfredat derslerini Sámi dilinde öğrenebilir.

### **Finlandiya**

Finlandiya'daki Sámi eğitimi, merkezi olan eğitim sistemi içine dâhil edilmiştir. 1970'li yıllardan bu yana okullarda Sámi öğretimi ve Sámi dilinde eğitimin yapılabilmesi için çeşitli yol ve yöntemler denenmiştir. Son olarak 1998 yılında eğitimle ilgili yeni yasalar yürürlüğe girdi. Bu yasalarla birlikte, Finlandiya genelinde Sámi eğitimini de düzenleyen dokuz yıllık kesintisiz eğitim sistemine geçildi. Buna göre tüm okullarda eğitim dili ve ders dışı etkinliklerde Fince ya da İsveççe kullanılması öngörülmüştür. Ancak Sámi bölgesinde Sámi dilinde ve bazı yerleşim bölgelerinde de Romence ya da işaret dilinde eğitim imkânı bulunmaktadır. Ancak Sámi bölgesinde yürütülen eğitimden faydalanabilmek için Sámi olma şartı aranır. Ayrıca Sámi dilinin eğitim dili olmadığı okullarda bu dil, seçmeli ders (ikinci yabancı dil) olarak zorunlu eğitimin ilk yıllarında veya isteğe bağlı olarak 7. ve 9. sınıflarda alınabilir. Hangi dilin seçmeli olarak verileceği okul yönetimince belirlenir. Yasalarda Sámi diline ilgili olarak Sámi bölgesinin dışındaki eğitimle ilgili hiçbir açıklamaya yer verilmemiştir. Sámi bölgesinde, Sámi eğitimi özel bütçe düzenlemesi kapsamında bulunmakta ve bölgedeki okullarda Sámi eğitimini desteklemektedir. Okullar Sámi eğitimine önem verdikçe, devlet tarafından ayrılan bütçe de artmaktadır. Ne yazık ki,

Sámi dilinde eğitim konusunda Finlandiya'da halen kimi sorunlarla karşılaşmaktadır. Sámi Parlamentosu'na göre, Sámi nüfusunun %60'ı ve on yaş altı Sámi çocukların %70'i Sámi bölgesinin dışında yaşamaktadır. Dolayısıyla bu çocuklar, kendi anadillerinde eğitim alamamakta, bunun yerine kendi dillerini göçmen dili kapsamında haftada yalnızca 2,5 saatlik derslerle öğrenebilmektedir. Bu bakımdan, Finlandiya, tıpkı İsveç gibi, eğitim politikalarında kendi bölgeleri dışında yaşayan yerli halkları göçmen statüsünde kabul etmektedir.

Sonuç olarak, Sámi toplulukları, Avrupa'daki birçok azınlık grupla karşılaştırıldığında bugün daha iyi eğitim ve dillerini geliştirme şansına sahiptir. Ancak bu Sámi dillerinde eğitim etkinliklerinin sorunsuz olduğu ve her şeyin Sámi topluluklarının istediği gibi yürüdüğü anlamına gelmemektedir. Sámi toplulukları, topraklarını denetimleri altında tutan devletlerle uzun süreli iktidar mücadelelerine girişmiş, yıllar sonra kimi kazanımlar elde edebilmiştir. Bu sayede Sámi dillerinin hızlıca kaybolmasının ve kültürünün yok olmasının önüne geçilmiştir. Öte yandan Sámi bölgeleri dışında, özellikle Finlandiya ve İsveç'te yaşayan Sámiler, kalıcı bir yasal statüye sahip değiller ve sadece göçmen haklarından yararlanmalarına izin verilmekte. Dolayısıyla belli bir dilde eğitim hakkının tanınması herhangi bir coğrafi bölgeyle sınırlandırıldığında, aynı topluluktan olan ancak söz konusu bölgenin dışında yaşayan insanlar açısından ciddi sıkıntılara sebep olmaktadır.. Bu nedenle, Sámi örneği anadilinin eğitimde kullanılması yönündeki gelişmelerde söz konusu hakkın belli bir coğrafya ile sınırlandırılmaması gerektiğini, aksine bu dilin konuşulduğu her yerde bu haklardan yararlanılabilecek uygun zeminin hazırlanması gerektiğini açıkça göstermektedir.

### **Ulla Aikio-Puoskari**

*Not: Bu yazı "The Ethnic Revival, Language and Education of the Sámi, an Indigenous People, in Three Nordic Countries (Finland, Norway and Sweden)" isimli makaleden kısaltılarak alınmıştır. Dolayısıyla yazıda kullanılan cümleler orijinal metnin birebir çevirileri değildir. Makale, Tove Skutnabb-Kangas, Robert Philipson, Ajit K. Mohanty ve Minati Panda'nın editörlüğünde yayınlanan Social Justice Through Multilingual Education isimli kitapta basılmıştır.*



## Sovyetler Birliği-Sonrası Ülkelerde Çokdillilik ve Eğitim

**Eski Sovyetler Birliği'nin sınırları içinde kalan uçsuz bucaksız bölge çok sayıda dile sahip olmuştur. Böyle olunca da hemen her dönemde dil politikaları ve planlamalarıyla ilgili çeşitli tartışmalar yaşanmıştır.**

Tarihsel olarak bakıldığında, Sovyetler Birliği döneminde izlenen dil politikalarının oldukça tutarsız olduğu görülecektir. Bolşevik Devrimi'nden sonraki ilk dönemlerde yazılı standart bir dili olsun olmasın tüm dilsel gruplara kendi dillerinde özel ve kamusal işlerini yürütme özgürlüğü tanınmış, alfabeti bulunmayan dillerde alfabeler oluşturulması için akademiler kurulmuş ve bu dillerin gelişmesi desteklenmişti. Bu türden politikaların amacı çeşitli devrim kongre ve konferanslarında belirtildiği üzere, birlikte tek bir sosyalist toplum inşa etmek ve güçlü bir devlet kurmaktır. Ancak Sovyet yönetimi boyunca bu politikalar aynı şekilde sürdürülmemiş farklı dönemlerde, bazı gruplar baskı altında tutulmuş veya sadece folklorik değeri varmış gibi nesneleştirilmiştir. Öte yandan belli başlı bölgelerde Rusça dışında konuşulan baskın diller o bölgede her zaman istisnai bir özerkliğe sahipti, ancak bu bölgede pek saygın görülmeyen azınlık dilleri bu tür bir özerklikten yoksundu ve yaygın olarak asimilasyona uğruyordu. Tacikistan'daki Özbekler ve Gürcistan'daki Abazaların durumu buna örnek olarak verilebilir. Ancak 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu, bu devasa bölgede dilsel açıdan önemli değişimler yaşandı. Bağımsızlıklarını ilan eden ülkeler öncelikle Rusça'nın etkisinden kurtulmaya çalışırken bir yandan da kendi sınırları içinde kalan diğer azınlık dillerinin ortadan silinmesi için çaba gösterdi. Bu doğrultuda bazı ülkeler daha önce kullanılan Kiril alfabetini terk edip Latin alfabesine geçiş yaptı. Devlet dairelerinde, resmi evraklarda ve eğitim kurumlarında Rusça'nın yerine yeni kurulan ülkenin dili egemen oldu. Bu ülkelerin dil ve eğitim politikaları coğrafi konumlarına göre üç grupta incelenebilir.

### Doğu Avrupa

Beyaz Rusya, Estonya, Letonya, Litvanya, Moldova ve Ukrayna, Rusya Blok'unun Avrupa kesiminde yer almaktadır. 1988-1990 yılları arasında bu altı ülke kendi egemen dillerini devlet dili olarak ilan ettiler. Yegâne değişiklik Beyaz Rusya'nın 1995'te Rusça'yı resmi olarak ikinci dil kabul etmesidir. Ukraynaca, tek dil olarak benimsenmiş ve bu dil devlet işlerinde, siyasi kurumlarda, okullarda ve kamu hayatının bütün alanlarında yaygınlaştırılmıştır. Ancak dil politikaları demografik yapı kale alınmadan yapılmıştır. Örneğin, Kiev gibi şehirlerde Rusça eğitim veren okullar kapatılmış, anadili Rusça olan ailelerin çocukları Ukraynaca eğitim veren okullara gitmek zorunda bırakılmıştır. Moldova da ise Latin alfabesine geçiş yapılmış, egemen diller olan Moldovca ve Romence bütün alanlarda yeniden kullanılmaya



başlanmıştır. Eğitim kurumlarında bu diller kullanılırken, Ukraynaca, Gagavuzca ve Bulgarca gibi azınlık dillerinin de eğitimde kullanılması için gerekli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Estonya'da ortaöğretim %82 oranında Estonca verilmektedir. Öte yandan Rusça, Fince ve İsveççe gibi diller de azınlık dilleri olarak resmi statüye sahiptir. Estonca azınlık okullarında zorunlu dil olarak öğretilmektedir. Yükseköğretim Estoncadır. Letonya'da ise 2004 yılı reformunun hedefi ortaöğretimde Letonca'nın kullanılmasıydı. Geçiş döneminde ise anadili Rusça olan çocukların eğitiminin çiftdilli (konular % 60 Letonca, % 40 Rusça) olması kararlaştırılmıştır. Litvanya'da ise ortaöğretim Litvanca ve azınlık dilleri olarak Lehçe, Rusça ve Beyaz Rusça yapılmaktadır. Burada da, Rusça eğitim veren okulların sayısı giderek azalmaktadır. Yükseköğretim Litvancadır, fakat bazı enstitüler ayrıca İngilizce eğitim vermektedir.

### **Transkafkasya Ülkeleri**

Transkafkasya Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ülkelerinden meydana gelir. Bu ülkeler Sovyet rejimi altında ulusal dilleri resmen kabul edilmiş ülkelerdir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, bu diller ülkelerinin devlet dilleri olarak kabul edildi. Ancak, Gürcistan'daki özerk Abaza bölgesinde Abazaca resmi dil olarak kabul edilmiştir. Azerbaycan Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçmiştir ve Rusça kullanımı ülkede tüm alanlarda önemli ölçüde azalmıştır. Ermenistan'da ise, devlet dili Ermenice olsa da diğer dillere resmi statü verilmiştir. Hatta Ermenistan bu üç ülke arasında azınlık dillerinin haklarını korumayı en iyi başarmış ülkedir. Bunun sebebi 1999 yılında dil politikalarındaki radikal değişikliklerdir. Ermenistan'ın günümüzdeki dil eğitiminin hedefi üçdilli kuşaklar yetiştirmektir. Bu diller arasında başta Rusça, İngilizce, Fransızca ve Almanca gelmektedir. 2001 yılında Avrupa Azınlık Dillerinin Korunması Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla Yunanca, Kürtçe, Rusça ve Yezidice de yasal statüye kavuşturulmuş, bu dilleri konuşan halklara kendi anadillerinde eğitim hakkı, mahkemelerde tercümanlık hakkı, dini, ekonomik ve sosyal etkinliklerde anadillerini serbestçe kullanma hakları tanınmış, bunların pratiğe geçirilmesi için önlemler alınmıştır.

Azerbaycan'daki egemen dillerde ve etnik dillerde yeterlik düzeyi oldukça yüksektir. Rusça, ülkede en fazla konuşulan ikinci yabancı dildir. Ortaöğretim Azerice, Rusça ve etnik Gürcüler için Gürcüce sürdürülmektedir. Ayrıca sayıca az olan azınlık grupları için sınırlı da olsa anadillerinde eğitim hakkı tanınmıştır. Yükseköğretim Azerice, Rusça, İngilizce ve Türkçe olarak verilmektedir.

Gürcistan'da ortaöğretim Gürcü ve Abaza dillerinde, ayrıca azınlık dilleri olarak Rusça, Azerice ve Ermenice dillerinde verilmektedir. Gürcüce azınlık okullarında zorunlu olarak okutulurken, Rusça zorunlu ikinci dildir. 1991'den itibaren Rus okullarının sayısı iyice azalmıştır. Bunun bir göstergesi olarak Azerbaycan ve Ermenistan'daki devlet başkanlıklarının resmi internet siteleri devlet dilinin yanı sıra İngilizce ve Rusça olarak üçdilli işletilirken, Gürcistan'da devlet başkanlığı resmi internet sitesi yalnızca Gürcüce ve İngilizce olarak işlevini devam ettirmektedir.



### **Orta Asya Ülkeleri**

1989-1990 yılları arasında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan kendi ulusal dillerini devlet dili olarak ilan etti ve Rusça'yı gruplar arası iletişim dili olarak benimsedi. 1990'da Özbekistan Rusça'yı azınlık dili olarak ilan ederken, Kazakistan ve Kırgızistan'da Rusça resmi dil olarak kabul edildi. Özbekistan ve Türkmenistan 2007'de Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş yaptı, Tacikistan ise Kiril alfabesini kullanmaya devam etti.

Kazakistan'da Kazakça bütün Rus ve azınlık okullarında zorunlu dil haline gelmiş, Kazakça eğitim veren tüm okullarda ise Rusça zorunlu ikinci dil olmuştur. Yükseköğrenim Kazakça ve Rusça olarak verilmektedir. Kırgızistan'da ise eğitim çokdilliliği benimseyen politikalarla yürütülmektedir. Kırgızca'da, Rusça'da ya da azınlık dillerinde dil yeterliliğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ortaöğretimde Kırgızca, Rusça, Özbekçe, Tacikçe dillerinde eğitim verilmekte, ancak Kırgızca eğitim vermeyen okullarda Kırgızca zorunlu dil dersi olarak okutulmaktadır. Rusça eğitim vermeyen okullarda ise Rusça zorunlu dil olarak öğretilmektedir. Yükseköğretimde ise Kırgızca, Rusça, Özbekçe, İngilizce, Türkçe ve Arapça dilleri kullanılabilir. Özbekistan'da ortaöğretim yaygın olarak Özbekçe verilmekte, ancak farklı dil gruplarından yaklaşık 300 bin öğrenci Rusça eğitim veren okullarda okumaktadır. Özbekçe eğitim veren okullarda ise ikinci dil olarak, birinci sınıftan 11. sınıfa kadar haftada iki saat Rusça okutulmaktadır. Yükseköğretim Özbekçe, Rusça, Karakalpakça ve İngilizce olarak verilirken üniversitede bazı bilim dallarında ayrıca Kazakça, Tacikçe ve Türkmençe eğitim sağlanmaktadır. Tacikistan da ortaöğretim Tacik dilinde ve dört azınlık dilinde: Özbekçe, Kırgızca, Türkmençe ve Rusça olarak verilmektedir. 2004 yılından itibaren Rusça ikinci dil olarak 2. sınıftan 11. sınıfa kadar zorunlu tutulmuştur. Yükseköğretimde Tacikçe, Özbekçe ve Rusça eğitim verilmektedir. Türkmenistan ise ortaöğretim ve yükseköğretim Türkmençe verilmekte, ülkedeki diğer yüksek nüfuslu diller olan Rusça ve Özbekçe oldukça ihmal edilmektedir. Bu nedenle son zamanlarda bu iki azınlık grubundan ciddi dış göçler yaşanmıştır.